

FLORA MONTSERRATINA, 16.

Designació del lectotipus d'*Ophrys montserratensis* Cadevall

JOSEP NUET BADIA¹, ÀNGEL M. ROMO² & FREDERIC FOSALBA JULIÀ³

NUET BADIA, Josep; ROMO, Àngel M. & FOSALBA JULIÀ, Frederic, 2024. FLORA MONTSERRATINA, 16. Designació del lectotipus d'*Ophrys montserratensis* Cadevall. *Miconia*, 8: 337-355.

RESUM: Revisió de la descripció original d'*Ophrys montserratensis* Cadevall per a comprovar la validesa de publicació i reivindicar la prioritat de la nomenclatura davant del nom d'*Ophrys catalaunica*. El lectotipus d'*Ophrys montserratensis* és designat aquí. **Mots clau:** flora, tàxon, *Ophrys montserratensis*, *Ophrys catalaunica*, Cadevall, Catalunya, Montserrat.

RÉSUMÉ : Révision de la description originale d'*Ophrys montserratensis* Cadevall pour vérifier la validité de la publication et revendiquer la priorité nomenclaturale sur le nom d'*Ophrys catalaunica*. Le lectotypus d'*Ophrys montserratensis* est ici désigné. **Mots clés :** flore, taxon, *Ophrys montserratensis*, *Ophrys catalaunica*, Cadevall, Catalogne, Montserrat.

DATES: recepció 19-III-2024; acceptació 22-III-2024; publicació 4-IV-2024.

1. Equip de Recerca Botànica Ramon Pujol i Alsina – Centre Excursionista de Catalunya; Institució Catalana d'Història Natural – Institut d'Estudis Catalans. A/e personal: josepnuet@gmail.com
2. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8135-8570>. Institut Botànic de Barcelona (IBB), Consejo Superior de Investigaciones Científicas

- Ajuntament de Barcelona (CSIC-AB). A/e personal: angel.romo@gmail.com.

3. A/e personal: fusagiant@gmail.com

En un article de la revista *Vacarisses, balcó de Montserrat* (núm. 642, febrer 2022), l'amic i col·lega botànic Àngel Manuel Hernández Cardona posava sobre la taula la validesa de l'orquídia *Ophrys montserratensis*, descrita per Joan Cadevall l'any 1904, davant d'*Ophrys catalaunica*, a la qual es va assimilar, posició que el Grup Orquidològic de Catalunya també comparteix (GOC, 2023).

Com que un de nosaltres (JN) està fent una *Nova flora i atlas corològic de Montserrat*, hem intentat estudiar aquest tema amb una mica de detall.

Història de la descoberta

El monjo benedictí pare Adeodat Marcet començà a estudiar la flora montserratina en 1903, per encàrrec

de l'abat Josep Deàs (MASSOT, 1979). Un dels punts en què herboritzà repetidament és Santa Cecília, un indret avinent des del monestir de Montserrat, que en aquell temps era cobert de camps de conreu.

En una herborització que va fer en aquest paratge, el 24 d'abril de 1903, trobà una orquídia, que recol·lectà. Aquest exemplar únic, en bon estat, figura en el plec núm. 1.515 del seu herbari que es guarda al monestir benedictí de Montserrat.

El 6 de maig de 1903 la mostrà a Joan Cadevall —que havia pujat a Montserrat amb l'entomòleg Felip Ferrer i Vert, per recol·lectar plantes amb el P. Marcet— que «de prompte y no sens algún dupte referí a *Ophrys scolopax* Cav.» (CADEVALL, 1904a: 60), probablement perquè el label presenta unes protuberàncies marcades a la part basal. De tota manera, «més estudiada després aquella planta ab la deguda detenció, puguí apreciarli diferències, á mon entendre bastants, pera considerarla com espècie nova» (CADEVALL, *loc. cit.*).

Joan Cadevall (Castellgalí 1846 – Terrassa 1921), que en aquell moment era el botànic de referència a Catalunya (HERNANDEZ CARDONA, 2018), ajudava en tot el que podia el P. Adeodat en l'estudi que feia de la flora de Montserrat. Va publicar un treball sobre citacions dubtoses de plantes indicades a Montserrat (CADEVALL, 1904b), l'assessorava en la determi-

nació de plantes i anava a fer algunes recol·leccions a Montserrat amb el P. Marcet. Prova d'aquesta col·laboració és l'abundant correspondència intercanviada entre ambdós botànics. En l'arxiu del P. Marcet, a l'Abadia de Montserrat, es poden seguir els passos de la descoberta i descripció d'*Ophrys montserratensis* (figura 1).

La descripció original d'*Ophrys montserratensis*

Segons diu el mateix Joan CADEVALL (1904a) «...d'ella [*Ophrys montserratensis*] y d'alguna altre planta en donguí compte á la Reyal Academia de Ciencias y Arts de Barcelona, en una nota que fou oportunament llegida y que per excés de material no s'ha publi-

Figura 1. Una pàgina d'una carta de Joan Cadevall al P. Adeodat Marcet (3-VII-1903), que diu: «...trobará per aquí el *E[pipactis] latifolia*, el *E. atorubens* y el que n'Gilet designa ab el nom de *purpurata*. Mes com jo n'he trovat algun altre que no pot referirse a cap dels citats ni al *palustris* que recullí a Ribas y els autors no s'estan d'altres, sospito si pot haverhi alguna altre especie o varietat notable pel qual motiu li prec la que si V. té ocasió m'envihi alguns exemplars de les diferents formes que trobi. / Demá si a Deu plau entregaré a la Reyal Acadèmia de Barceelona el dibuix y descripció de la *Ophrys Montserratensis* trovada per vosté, comparantla ab son afí l'*O. scolopax* Cav. La seva descripció, salvo *melio*re, es: / «Foliis oblongis; floribus laxè spicantis, bracteis herbaceis, ovarium superantibus; tepalis exterioribus cruciato-patentibus, roseis viridi nervosis; interioribus mediocribus, roseis subglabris; labello basi trilobo, lobis lateralibus riangularibus, re...». [© Arxiu de l'Abadia de Montserrat, digitalització: Frederic Fosalba, reproduït amb autorització].

trovará per aquí el *E. latifolia*, el *E. atro-*
virens y el que en *Silict* designa ab el
nom de *purpurata*. Mes com jo n'he
trovat algun altre que no pot referir-se
a' cap dels citats ni al *patentis* que
veulli a' Ribas, y els autors no n'ei-
tan d'altres, sospito si pot haver-hi al-
guna altre espècie o varietat notable,
per qual motiu li precto que si n' té
ocasió, m'enviï alguns exemplars de
les diferents formes que trovi.

Deu, si a' deu plau, entregaré
a' la Real Academia de Barcelona el
dibuix y descripció d'ella *Ophrys Montserratensis*
trovada per vosté, comparantla ab
son afí l'*O. scutopax* Cav. La seva
descripció, salvo meliori, es:

"*Talis oblongis; floribus laxè spicatis;*
bracteis herbaceis ovarium superantibus;
sepalis exterioribus cruciatis-patentibus;
roseis viridi-nerveis; interioribus media-
ribus, roseis, subglabris; labello basi
trilobo, lobis lateralibus triangularibus, ve-

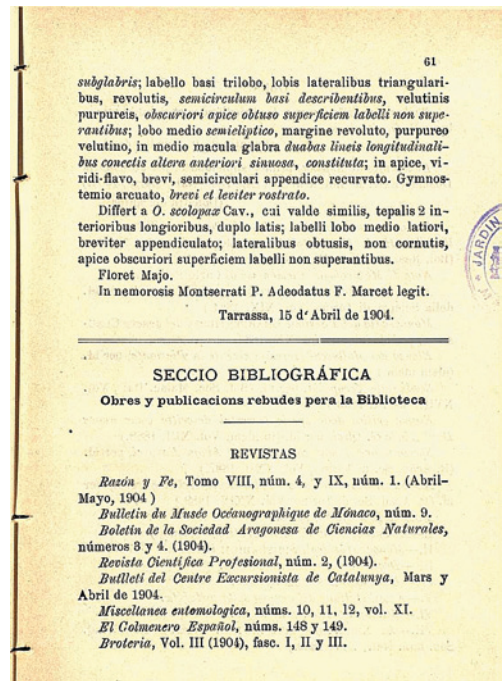
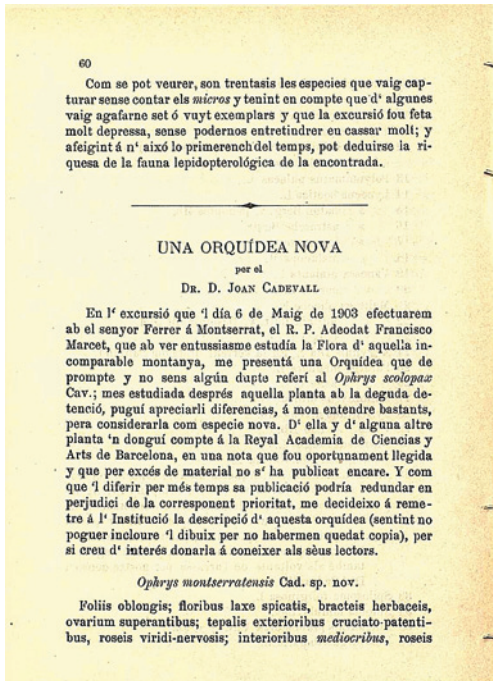
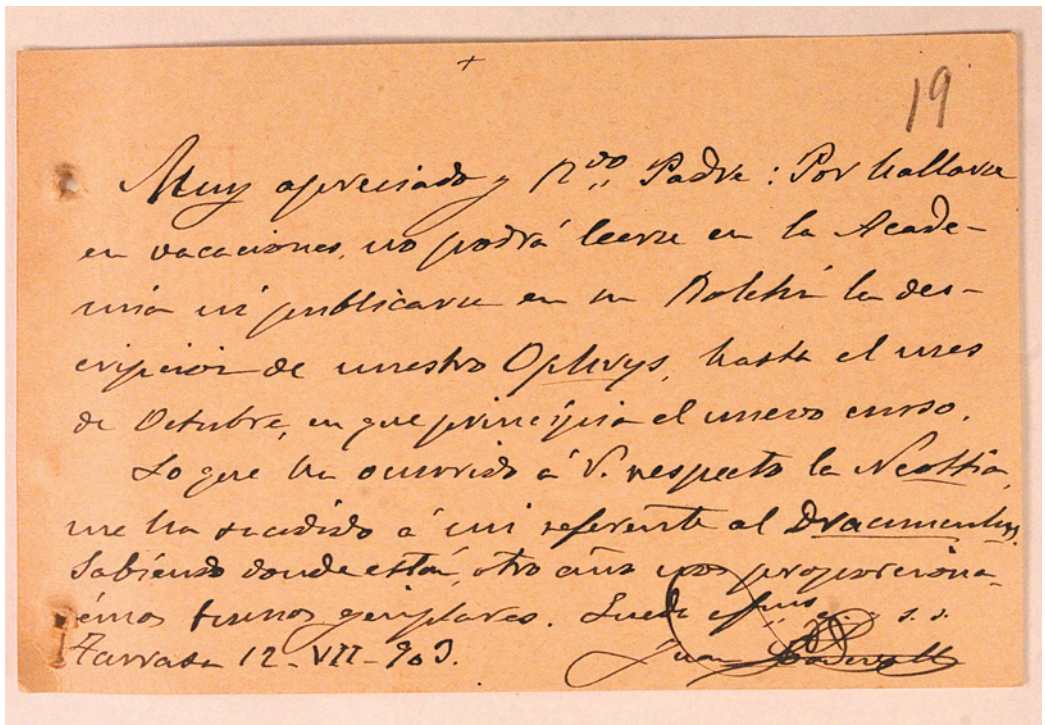

Figura 2. Les dues pàgines del protòleg d'*Ophrys montserratensis* Cadevall, publicat en el *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 4: 60-61.

cat encare». En el *Boletín* de l'esmentada institució hi ha la nota sobre la junta general del 30 de novembre [1904], en la qual hi ha escrit: «Fué leída despues una nota del Académico de número Dr. D. Juan Cadevall y Diars, en que dá á conocer una nueva orquídea recogida en Montserrat, á la cual denomina *Ophrys montserratensis*, acompañando dibujos de la misma y de su afine la *O. scolopax*. Asimismo describió una variedad nueva de la *Phelipaea nana*, especie no citada todavía en Cataluña, que ha descubierto en San Llorens del Munt» (RACAB, 1905).

No hem sabut trobar cap publicació més sobre *Ophrys montserratensis*.

La descripció original (protòleg) diu: «*Ophrys montserratensis* Cad. sp. nov. / Foliis oblongis; floribus laxo spicatis, bracteis herbaceis, ovarium superantibus; tepalis exterioribus cruciatio-patentibus, roseis viridi-nervosis; interioribus *mediocribus*, roseis, *subglabris*; labello basi trilobo, lobis lateralibus triangularibus, revolutis *semicirculum* basi describentibus, velutinis purpureis, *obscuriori apice optuso superficiem labelli non superantibus*; lobo medio *semieliptico*, margine revoluta, purpureo, in medio macula glabra *duabus lineis longitudinalibus connectis altera anteriori sinuosa, constituta*; in apice viridi-flavo, brevi, semicirculari appendice recurvato. Gymnostemio arcuato, brevi et leviter rostrato.

mio arcuato, *brevi et leviter rostrato*. / Differt a *O. Scolopax* Cav., cui valde similis, tepalis 2 interioribus longioribus, duplo latis; labelli lobo medio latiori, breviter appendiculato; lateralibus obtusis, non cornutis, apice obscuriori superficiem labelli non superantibus. / Floret Majo. / In nemorosis Montserati P. Adeodatus F. Marcet legit» (CADEVALL, *loc. cit.*).

El P. MARCET (1904: 56) publicà una nota, *Plantes recullides pels voltants de Santa Cecília*, amb una llista de les recol·lectades pel voltant del monestir i hi afegeix la descripció anterior amb alguna petita variació. Diu: «*Ophrys montserratensis* Cadevall n. sp. — Foliis oblongis; floribus laxè spicatis, bracteis herbaceis, ovarium superantibus; te-

Figura 3. Text d'una postal de Joan Cadevall al P. Adeodat Marcet (12-VII-1903), que diu: «Muy apreciado y Rdo. Padre: Por hallarse en vacaciones no podrá leerse en la Academia ni publicarse en el Boletín la descripción de nuestro *Ophrys* [*montserratensis*] hasta el mes de octubre, en que principia el nuevo curso. / Lo que ha ocurrido á V. respecto a *Neottia* me ha sucedido a mí referente al *Dracunculus*. / Sabiendo donde está otro año nos proporcionaríamos buenos ejemplares. / Queda afmo, s. s. / Juan Cadevall / Tarasa 12-VII-1903» [© Arxiu de l'Abadia de Montserrat, digitalització: Frederic Fosalba, reproduït amb autorització].

palis exterioribus cruciato-patentibus, roseis viridi-nervosis; interioribus mediocribus, roseis, subglabris; labello basi trilobo, lobis lateralibus triangularibus, revolutis semicirculum basi describentibus, velutinis purpureis, obscuriori apice optuso superficiem labelli

non superantibus; lobo medio *semieliptico*, margine revoluto, purpureo-velutino, in medio macula glabra *duabus lineis longitudinalibus connectis altera anteriori sinuosa*, constituta; in apice viridiflavo, brevi, semicirculari appendice recurvato. Gymnostemio arcuato, brevi et leviter rostrato. / Differt a *O. Scolopax* Cav., cui valde similis, tepalis 2 interioribus longioribus, duplo-latis; labelli lobo medio latiori, breviter appendiculato; lateralibus obtusis, non cornutis, apice obscuriori superficiem labelli non superantibus. / In nemorosis Montiserrati. Floret Majo».

El P. Marcet hi afegeix: «Aquesta nova espècie la vareig trobar en una de les feixes de Santa Cecília, y de la qual el Dr. Cadevall m'envia la precedent descripció» (MARCET, 1904: 56).

La traducció catalana del protòleg diu: «*Ophrys montserratensis* Cadevall sp. nov. Fulles oblongues; flors laxament espigades; bràctees herbàcies; ovari súper; tèpals exteriors estesos en creu, rosats, amb nervis verdosos, els interiors de mida mediocre, rosats, quasi glabres; label de base trilobulada, amb els lòbuls laterals triangulars, que formen una base semicircular revoluta, vellutats, de color de porpra fosc, amb l'àpex obtús que no sobresurt de la superfície del label, i amb el lòbul mitjà semielíptic, de marge revolut, purpuri, amb una màcula glabra al mig constituïda per dues àrees longitudinals connectades que presenten anteriorment una sinuositat; a l'àpex

hi ha un curt apèndix semicircular, d'un verd groguenc; el ginostem és arquejat, curt i lleugerament rostrat. Es diferencia d'*O. scolopax* Cav., al qual s'assembla molt, pels tèpals interiors més llargs i el doble d'amples, pel lòbul mitjà del label més ample i breument apendiculat, i pels laterals obtusos, no cornuts i d'àpex fosc que no sobresurt de la superfície del label. Floreix al maig. Recollida en llocs boscosos de Montserrat per Adeodat F. Marcet» (Traducció de la descripció original pel Dr. Pere Miret amb l'assessorament botànic d'Àngel Manuel Hernández Cardona (*in* HERNÁNDEZ CARDONA, 2022: 44-45).

A partir d'aquí, aquest tàxon nou quedà una mica ocultat. En la *Flora de Catalunya* (CADEVALL, vol. V) —que va acabar Pius Font Quer— no es recull aquest nom com a prioritari, sinó que figura com a raça *O. montserratensis* Nob. = *O. montserratensis* Cadevall (CADEVALL, 1933: 337).

Sí que consta en la relació d'orquídi- es de Montserrat (MARCET, 1937-1949: 78 ut *O. montserratensis* Cadevall) i en la *Flora montserratina* (1952: 362 ut *O. montserratensis* Cadevall i *O. bertolonii* Moretti).

Molts anys més tard, l'orquidiòleg Josep Enric ARNOLD publicà un treball extens sobre el gènere *Ophrys* a Catalunya, en el qual descriví amb molta exactitud l'existència de dos plecs montserratins determinats com a *O. montserratensis* Cadevall, i els detalls

Figura 4. Detall d'una flora de l'abellera de Montserrat (*Ophrys montserratensis* Cadevall), fotografiada a Santa Cecília, en el mateix indret on el P. Adeodat Marcet va recol·lectar —el 24 d'abril de 1903— la mostra que va permetre al botànic Joan Cadevall descriure aquesta orquídia nova per a la ciència [Fotografia: © Frederic Fosalba Julià, 11-V-2021].

dels exemplars d'aquesta abellera que ell considera pertanyents a *Ophrys catalaunica* (ARNOLD, 1981: 35). Aquell treball, molt detallat, va ser un referent per a l'estudi de les orquídiades del nostre país, que aleshores tot just començava.

Tant en la *Guia de camp de les orquídiades de Catalunya* (SANZ & NUET BADIA, 1995), com en la *Flora dels Països Catalans* (O. BOLÒS & VIGO, 2001: 665) i en l'*Atles d'orquídiades de Catalunya* (NUET BADIA, 2011), no hi consta el nom d'*O. montserratensis*. En aquestes tres obres s'ha seguit la tradició taxonòmica de les darreres dècades d'assimilar *O. montserratensis* a *O. catalaunica*.

En la *Flora de Montserrat* (NUET BADIA & PANAREDA, 1993: 143) es fa constatar *O. montserratensis*, però s'assimila a *O. catalaunica*, d'acord amb la revisió de l'herbari Marcet que van fer els autors, que s'especifica més endavant.

Finalment, en la *Flora iberica* (vol. 21) la fan constar, però en l'índex, com a sinònim d'*Ophrys bertolonii* ssp. *catalaunica* (AEDO & HERRERO, 2005: 256).

La revisió de l'herbari del P. Marcet

En l'herbari del P. Adeodat Marcet hi ha dos plecs determinats, respectivament, com a *Ophrys montserratensis* Cadevall (núm. 1515) i *O. scolopax* Cav. var. *montserratensis* Cad. (núm. 1.516).

La numeració de cada plec va ser afegida per Josep Nuet Badia i Josep M. Panareda en fer la revisió de l'herbari entre 1983 i 1985. Això es va fer

perquè en la majoria dels plecs l'etiqueta hi està adherida i la cartolina amb la mostra no duu cap etiqueta ni cap nom, cosa que suposa un perill si se separen plecs i mostres.

Els plecs amb *Ophrys montserratensis* Cadevall inclosos en la capsa 36 són: Núm. 1515 – Santa Cecília, *Species nova*, leg. A. Marcet OSB, 24-IV-1903. L'etiqueta de revisió diu: «Sembla *Ophrys sphegodes* Mill. s. l. [per les protuberàncies còniques laterals del label] / J. Nuet Badia / J. M. Panareda, 21/8/1984 / Vg. J. E. Arnold, *Collect. Bot. XII*: 35 (1981)». En la *Flora Montserratina* (MARCET, 1952: 362) consta com a *Ophrys montserratensis* Cadevall.

Núm. 1516 – Santa Cecília, leg. [sense nom, però per la data podria haver estat herboritzada per E. R. Svensson], 1-IV-1941 ut *O. scolopax* Cav. var. *montserratensis* Cad. L'etiqueta de revisió diu: «*Ophrys catalaunica* E. et O. Danesch / J. Nuet Badia / J. M. Panareda, 21/8/1984 / Vidit O. de Bolòs 28/11/1984 / Vg. J. E. Arnold, *Collect. Bot. XII*: 35 (1981)». En la *Flora Montserratina* (MARCET, 1952: 362) consta com a *Ophrys bertolonii* Moretti.

Figura 5. El plec d'*Ophrys montserratensis* Cadevall, de l'herbari Marcet (Abadia de Montserrat) núm. 1515, amb l'exemplar recol·lectat pel P. Adeodat Marcet OSB, el 24-IV-1903, que designem com a lectotipus [Fotografia: © Josep Nuet Badia, 26-III-2024].

Flora Montserratina.

LECTOTYPUS

Revisió de l'herbari del P. Adeodat Marcet (Abadia de Montserrat)

Ophrys montsenatensis Cadvall
= *O. catalaunica* O. Danesch et E. Danesch

Núm. de plec: 1515

Rev: Josep Nuet Badia i Angel M. Romo Data: 24-1-2024

Revisió de l'herbari del P. Adeodat Marcet (Abadia de Montserrat)

Sembla *Ophrys sphragodes* Miller s. l.

Vg. J. E. Arnold, Collect. Bot., XII: 35 (1981)

Núm. de plec: 1515

Rev: Josep Nuet Badia i J. M. Ponsoda Data: 21-8-1984

Revisió de l'herbari del P. Adeodat Marcet (Abadia de Montserrat)

Ophrys montsenatensis Cadvall
amb elements (varietats en el label)
O. sphragodes s. l.

Núm. de plec: 1515

Rev: Josep Nuet Badia, Angel M. Romo Data: 24-1-2024

PAX
FLORA MONTSERRATINA

Fam. *Orchidaceae* Juss.
Gén. *Ophrys* L.
Esp. *montsenatensis* Cadvall.
N. V.

Loc. *Sta. Cecilia*.
Època *24 Abril 1980. Legit. A. Marcet 1980*.
Obs. *Species nova*.

1515

1515

Anàlisi del protòleg d'*Ophrys cata-launica*

Transcripció del protòleg d'*Ophrys catalaunica* (O. DANESCH & E. DANESCH, 1972: 230).

L'holotipus es troba a l'Institut für Botanik de la Universitat d'Innsbruck (IB).

La transcripció de l'original llatí és: «Planta 15-20(-25) cm alta, robusta. Flores 3-5(-7). Sepala paria basi lata, apicem versus sensim, angustata, subrotundata; sepalum impar angustius, interdum leviter prorsum curvatum; secala albida vel rosea, raro laete rosea. Petala late linearia, obtusa, raro acuminata; marginibus ± undulatis, glabra, raro pilosa; rosea, colore obscuriore vel flavido marginata. Labellum integrum, elongatum, convexum, marginibus reflexis; interdum apice ± manifeste emarginatum; leviter gibbosum; partes marginales imprimis basales valde pilosi pilis atrifuscis; color atripurpureus. Macula chalybei-violacea, raro rubriviolacea, dilute marginata, forma variabilis: scutiformis aream rotundam omittens, hippocrepica, ramis praedita, fere H-formis; a basi separata circiter in parte media labelli sita, raro basi coniuncta. Calla basalia hemisphaerica, nitida, atriviridia vei nigrescentia. Appendix parva; subfusca vel flavida; deorsum spectans. Caverna stigmatica lata, apicem versus leviter angustata, marginibus lateralibus leviter retractis. Columella brevis. Appendix connectivi acuminata. Holotypus: Spanien (Kata-

lonien), bei Olost, leg. O. et E. Danesch, 23. 5. 1969 (IB)».

La traducció al català de la descripció llatina és la següent: «Planta de 15-20(25) cm d'alçària, robusta. Flors 3-5(7). Sèpals laterals amples a la base, reduïts gradualment cap a l'àpex, subarodonits —sèpal central més estret, de vegades lleugerament corbat cap endavant—, blancs o rosats, rarament de color rosa brillant. Pètals àmpliament lineals, obtusos, rarament punxeguts, amb els marges ± ondulats, glabres, rarament peluts, de color de rosa, vorejat d'un color més fosc o groguenc. Label sencer, allargat, convex, amb vores reflexes, de vegades la punta ± clarament emarginada, lleugerament gibbosa; marges, especialment els basals, molt peluts, amb pèls d'un marró fosc o de color vermell purpuri. Màcula en forma d'escut lleugerament marginat, de forma variable sovint proveïda de branques, quasi en forma d'H —separada de la base i situada aproximadament a la part mitjana del label, rarament connectada a la base—, de color metàl·lic violaci, rarament vermell violaci, glabra i brillant. Part basal del label semiesfèrica, brillant, de color blau verd amb una vena negra. Cavitat estigmàtica ampla, lleugerament estreta

Figura 6. Un altre plec d'*Ophrys montserratensis* Cadevall, de l'herbari Marcet (Abadia de Montserrat) núm. 1516, recol·lectat l'1-IV-1941, sense nom de recol·lector. Observeu que la mostra està protegida per un celofan [Fotografia: © Josep Nuet Badia, 26-III-2024].

Flora Montserratina

Revisió de l'herbari del P. Adeodat Marcet (Abadia de Montserrat)

Ophrys catalaunica E. et O. Dänesch
Vidit O. de Bolós 28/11/1984
Vg. J. E. Arnold, Collect. Bot., XII: 35 (1981).
Núm. de plec: 1516
Rev.: Josep Nuet Badia i J. M. Bausada Data: 28-11-1984

Revisió de l'herbari del P. Adeodat Marcet (Abadia de Montserrat)

Ophrys montserratensis Cadevall
= *O. catalaunica* O. Dänesch et E. Dänesch
Núm. de plec: 1516
Rev.: Josep Nuet Badia i Angel M. Rivas Data: 24-1-2024

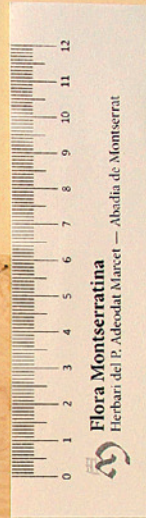
FLORA MONTSERRATINA

Fam. *Orquidàcies* Lindl.
Gén. *Ophrys* L.
Esp. *Stolepan* Cav. var. *montserratensis* Cad.
N. V.

Loc. *Sta. Cecilia*.
Època *1-IV-1941*.
Obs.

1516

1516

cap a l'àpex, els marges laterals lleugerament retrets. Columna breu. Apèndix connectiu acuminat. Holotipus: Espanya (Catalunya), prop d'Olost, leg. O. i E. Danesch, 23-V-1969 (IB)».

Anàlisi taxonòmica

Els protòlegs d'*Ophrys montserratensis* i d'*Ophrys catalaunica* són escrits amb criteris diferents i —cal recordar-ho—, hi ha seixanta-vuit anys de diferència entre el primer i el segon. A la pràctica, és impossible de comparar-los amb un mínim de detall.

Hem cregut més adequat de fer les comparacions a partir de material fotogràfic de qualitat obtingut en el mateix indret de Santa Cecília (GOC, 2024; FOSALBA, material inèdit) i de l'herbari del P. Marcet.

La nomenclatura actual d'aquest tàxon

Segons *Flora iberica* (ALDASORO & SÁEZ, 2005), la nomenclatura actual d'aquest tàxon és la següent:

Basiònim: *Ophrys catalaunica* O. Danesch et E. Danesch in E. Danesch Orch. Eur. *Ophrys* Hybr.: 230 (1972).

Sinònims:

Ophrys montserratensis Cadevall in Butl. Inst. Catalana Hist. Nat., 4: 60 (1904).

Ophrys picta f. *montserratensis* (Cadevall) Soó in Repert. Spec. Nov. Regni Veg. 24: 27 (1927).

Ophrys bertolonii var. *catalaunica* (O. Danesch & E. Danesch) D. Tyteca

& B. Tyteca in Bull. Soc. Roy. Bot. Belgique, 117: 61 (1984).

Ophrys pseudobertolonii ssp. *catalaunica* (O. Danesch & E. Danesch) H. Baumann & Künkele in Mitt. Arbeitskreis Heimische Orchid. Baden-Württemberg, 18: 368 (1986).

Ophrys bertolonii Moretti ssp. *catalaunica* (O. Danesch et E. Danesch) Soca in Monde Pl., 96(472): 13 (2001).

En canvi, els repertoris nomenclaturals internacionals, com ara GBIF, IPNI, POWO i WFO, consideren *Ophrys catalaunica* sinònim d'*Ophrys* × *flavicans* Vis. Fl. Dalm., 1: 178 (1842), *Ophrys bertoloni* × *O. sphegodes*, un tàxon endèmic de Dalmàcia (VISIANI, R. de, 1842), que, si bé forma part del grup *Ophrys bertolonii* sensu Delforge, no s'assembla pas a *Ophrys montserratensis* (DELFORGE, 2002: 573).

Per donar una idea de la prolixa complexitat nomenclatural que recullen aquests repertoris —i admetent la seva intenció sintetitzadora—, anotem els sinònims d'*Ophrys* × *flavicans* que reporten:

Sinònims homotípics

Ophrys bertolonii ssp. *flavicans* (Vis.) K. Richt. in Pl. Eur., 1: 263 (1890).

Ophrys tenthredinifera var. *flavicans* (Vis.) Nyman in Consp. Fl. Eur.: 697 (1882).

Sinònims heterotípics

Ophrys × *agustinii* Kreutz in Ber. Arbeitskreis. Heimische Orchid., 7: 38 (1990).

- Ophrys* × *aurelia* P. Delforge, Devillers-Tersch. et Devillers in *Naturalistes Belges*, 70: 77 (1989).
- Ophrys* × *azurea* H. Baumann et Künkele in *Mitt. Arbeitskreis Heimische Orchid. Baden-Württemberg*, 18: 516 (1986).
- Ophrys* × *balearica* P. Delforge in *Mém. Soc. Roy. Bot. Belg.*, 11: 15 (1989 publ. 1990).
- Ophrys* × *benacensis* (Reisigl) O. Danesch et E. Danesch in *Pl. Syst. Evol.*, 124: 108 (1975).
- Ophrys* × *benacensis* var. *aurelia* (P. Delforge, Devillers-Tersch. et Devillers) Hennecke in *Beitr. Ophrys*: 452 (2021).
- Ophrys* × *benacensis* var. *drumana* (P. Delforge) Hennecke in *Beitr. Ophrys*: 452 (2021).
- Ophrys bertolonii* ssp. *aurelia* (P. Delforge, Devillers-Tersch. et Devillers) Kreutz in *Komp. Eur. Orchid.*: 87 (2004).
- Ophrys bertolonii* ssp. *balearica* (P. Delforge) L. Sáez et Rosselló in *Flora Montiber.*, 7: 89 (1997).
- Ophrys bertolonii* ssp. *benacensis* (Reisigl) P. Delforge in *Bull. Soc. Roy. Bot. Belgique*, 115: 276 (1982).
- Ophrys bertolonii* var. *bertoloniiformis* (O. Danesch et E. Danesch) Balayer in *Bull. Soc. Bot. France, Lett. Bot.*, 133: 281 (1986).
- Ophrys bertolonii* ssp. *bertoloniiformis* (O. Danesch et E. Danesch) H. Sund. in *Europ. Medit. Orchid.*, ed. 3: 39 (1980).
- Ophrys bertolonii* var. *bilineata* Barla in *Fl. Ill. Nice, Orchid.*: t. 70 (1868).
- Ophrys bertolonii* ssp. *catalaunica* (O. Danesch et E. Danesch) Soca in *Monde Pl.*, 96: 13 (2001).
- Ophrys bertolonii* var. *catalaunica* (O. Danesch et E. Danesch) D. Tyteca et B. Tyteca in *Bull. Soc. Roy. Bot. Belgique*, 117: 61 (1984).
- Ophrys bertolonii* ssp. *drumana* (P. Delforge) Kreutz in *Komp. Eur. Orchid.*: 88 (2004).
- Ophrys bertolonii* f. *explanata* (Lojac.) Soó in *Bot. Arch.*, 23: 26 (1928).
- Ophrys bertolonii* var. *explanata* Lojac. in *Fl. Sicul.*, 3: 36 (1908).
- Ophrys bertolonii* ssp. *explanata* (Lojac.) Soca in *Monde Pl.*, 96: 12 (2001).
- Ophrys bertolonii* var. *ferrequinoides* Balayer in *Bull. Soc. Bot. France, Lett. Bot.*, 133: 281 (1986).
- Ophrys bertolonii* var. *flava* Lojac. in *Fl. Sicul.*, 3: 35 (1908).
- Ophrys bertolonii* ssp. *magniflora* (Geniez et Melki) Soca in *Monde Pl.*, 96: 13 (2001).
- Ophrys bertolonii* ssp. *saratoi* (E. G. Camus) Soca in *Monde Pl.*, 96: 12 (2001).
- Ophrys bertolonii* var. *triloba* Renz in *Repert. Spec. Nov. Regni Veg.*, 28: 260 (1930).
- Ophrys bertolonii* f. *triloba* (Renz) Soca in *Monde Pl.*, 96: 13 (2001).
- Ophrys* × *bertoloniiformis* O. Danesch et E. Danesch in *Orchidee (Hamburg)*, 22: 117 (1971).

- Ophrys* × *bertoloniiformis* ssp. *benacensis* Reisigl in Orchidee (Hamburg), 23: 163 (1972).
- Ophrys* × *bertoloniiformis* ssp. *explanata* (Lojac.) Hennecke et S. Munzinger in Beitr. Ophrys: 455 (2021).
- Ophrys* × *bilineata* (Barla) Fiori et Paol. in A. Fiori et al., Fl. Anal. Italia, 1: 235 (1896).
- Ophrys* × *calabrica* H. Baumann et Künkele in Mitt. Arbeitskreis Heimische Orchid. Baden-Württemberg, 18: 523 (1986).
- Ophrys* × *catalaunica* O. Danesch et E. Danesch in Orchid. Eur. Ophrys-Hybr.: 230 (1972).
- Ophrys catalaunica* f. *magniflora* (Geniez et Melki) P. Delforge in Naturalistes Belges, 88: 247 (2007).
- Ophrys* × *couloniana* P. Delforge et C. Delforge in Orchidophile (Deulla-Barre), 66: 828 (1985).
- Ophrys* × *dekegheliana* P. Delforge in Naturalistes Belges, 79: 105 (1998).
- Ophrys* × *disjecta* Murr in Deutsche Bot. Monatsschr., 19: 14 (1901).
- Ophrys* × *drumana* P. Delforge in Naturalistes Belges, 69: 188 (1988).
- Ophrys* × *explanata* (Lojac.) P. Delforge in Mém. Soc. Roy. Bot. Belg., 11: 18 (1989 publ. 1990).
- Ophrys* × *fucinis* Soca in J. Eur. Orch., 49: 383 (2017).
- Ophrys* × *gelmii* Murr in Deutsche Bot. Monatsschr., 16: 217 (1898).
- Ophrys* × *grinincensis* P. Delforge in Naturalistes Belges, 70: 92 (1989).
- Ophrys* × *magniflora* Geniez et Melki in Actes Coll. S. F. O., 12: 59 (1991).
- Ophrys* × *melitensis* (Salk.) Devillers-Tersch. et Devillers in Naturalistes Belges, 75 (7, Suppl.): 380 (1994).
- Ophrys* × *monopolitana* H. Baumann et Künkele in Mitt. Arbeitskreis Heimische Orchid. Baden-Württemberg, 18: 430 (1986).
- Ophrys* × *montserratensis* Cadevall in Butl. Inst. Catalana Hist. Nat., 4: 60 (1904).
- Ophrys* × *motolesensis* Soca in Monde Pl., 91: 21 (1997).
- Ophrys picta* f. *montserratensis* (Cadevall) Soó in Repert. Spec. Nov. Regni Veg., 24: 27 (1927).
- Ophrys* × *promontorii* O. Danesch et E. Danesch in Orchidee (Hamburg), 22: 258 (1971).
- Ophrys* × *pseudobertolonii* Murr in Deutsche Bot. Monatsschr., 16: 218 (1898).
- Ophrys* × *pseudobertolonii* var. *aurelia* (P. Delforge, Devillers-Tersch. et Devillers) Hennecke et S. Munzinger in Ber. Arbeitskreis. Heimische Orchid., 31: 227 (2014 publ. 2015), without basionym ref.
- Ophrys* × *pseudobertolonii* var. *benacensis* (Reisigl) Hennecke et S. Munzinger in Ber. Arbeitskreis. Heimische Orchid., 31: 227 (2014 publ. 2015), without basionym ref.
- Ophrys* × *pseudobertolonii* ssp. *bertoloniiformis* (O. Danesch et E. Danesch) H. Baumann et Künkele in Mitt. Arbeitskreis Heimische Orc-

- hid. Baden-Württemberg, 18: 367 (1986).
- Ophrys* × *pseudobertolonii* ssp. *catalaunica* (O. Danesch et E. Danesch) H. Baumann et Künkele in Mitt. Arbeitskreis Heimische Orchid. Baden-Württemberg, 18: 368 (1986).
- Ophrys* × *rosae* D'Alonzo in GIROS Orch. Spont. Eur., 58: 253 (2015).
- Ophrys* × *sandrana* Benigni, Bariggelli et Petroselli in GIROS Orch. Spont. Eur., 65: 203 (2022).
- Ophrys* × *saratoi* E. G. Camus in J. Bot. (Morot), 7: 159 (1893).
- Ophrys* × *saratoi* ssp. *benacensis* (Reisigl) Del Prete in Webbia, 37: 252 (1984).
- Ophrys* × *saratoi* ssp. *gelmii* (Murr) H. Baumann et Künkele in Mitt. Arbeitskreis Heimische Orchid. Baden-Württemberg, 18: 519 (1986).
- Ophrys* *sphogodes* ssp. *melitensis* Salk. in Mitt. Arbeitskreis Heimische Orchid. Baden-Württemberg, 24: 633 (1992).
- Ophrys* × *tarentina* Gölz et H. R. Reinhard in Mitt. Arbeitskreis Heimische Orchid. Baden-Württemberg, 14: 25 (1982).
- Ophrys* × *zonnoi* Soca in Caesiana, 19: 6 (2015).

Validació nomenclatural

D'acord amb l'*International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants* (Shenzhen Code) (TURLAND *et al.*, 2018), la descripció original d'*Ophrys montserratensis* va ser publi-

cada de manera efectiva (art. 29) i vàlidament en una publicació periòdica amb la seva data de difusió (art. 33). Encara que existia, no es va designar de forma específica cap holotipus (art. 9.11) i en fer la descripció original no s'indicà. Es pot reconèixer, però, sense cap dubte per la localitat i la data.

Com que els especialistes (ALDASORO & SÁEZ, 2005; ARNOLD, 1981; SOUCHE, 2022, etc.) assimilen *Ophrys montserratensis* a *O. catalaunica*, i els exemplars examinats en els plecs es veuen semblants, hem de considerar que pertanyen a una mateixa entitat taxonòmica. Tanmateix, el nom d'*O. montserratensis* està publicat vàlidament i difós en una publicació periòdica molt abans i té la prioritat (principi III).

Holotipus: *Ophrys montserratensis* Cadevall, Butll. Inst. Cat. Hist. Nat., 4: 60 (1904).

Protòleg: CADEVALL, Joan, 1904. Una orquídea nova. *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 4: 60-61.

Designació d'un lectotipus

L'holotipus d'un nom científic ha de ser un element únic (art. 9.1). Aquest és el cas del plec de l'herbari Marcet (Abadia de Montserrat), en què només hi ha un únic exemplar, amb la localitat, la data i el recol·lector clarament anotats.

D'acord amb el que diu l'article 9.23 de l'*International Code of Nomenclatu-*

re for algae, fungi, and plants, perquè la designació del lectotipus sigui vàlida i efectiva, cal afegir el terme concret de *lectotypus*, o l'equivalent en un idioma modern, i els mots: *hic designatus*, que vol dir, designat aquí (art. 7.11). Generalment també s'hi afegeix una fotografia del plec.

Ophrys montserratensis Cadevall, Butll. Inst. Cat. Hist. Nat., 4: 60 (1904).

Ind. loc.: Sta. Cecília [muntanya de Montserrat].

Lectotipus (*hic designatus*): Hb. Marcet [Abadia de Montserrat], núm. 1515, leg.: A. Marcet OSB, 24 abril 1903 (figura 5).

Conclusions

En qualsevol cas, si considerem aquest tàxon amb la categoria d'espècie, és ben clar que *Ophrys montserratensis* és prioritari sobre *Ophrys catalaunica*. El tractament i l'estatus taxonòmic específic que d'aquest tàxon fan TISON *et al.* (2014) i VELA & TISON (2014) i també l'especialista orquidiòleg ARNOLD (2009), és més encertat que l'estatus subespecífic que li assignen ALDASORO & SÁEZ (2005). D'altra banda, l'enfocament taxonòmic que fan ALDASORO & SÁEZ (2005) d'alguns tàxons del gènere *Ophrys*, i entre ells el que aquí tractem, és excessivament sintètic (ARNOLD, 2009).

Reivindiquem l'autoria del nom vàlidament publicat per Joan Cadevall,

ja que va ser el qui primer va detectar, identificar i descriure aquest tàxon. L'estatus específic del qual ja va ser reivindicat per SERVETTAZ *et al.* (1994) i ratificat posteriorment per nombrosos autors (ARNOLD, 2009; VELA & TISON, 2014; TISON *et al.*, 2014).

Bibliografia

- AEDO, Carlos & HERRERO, Alberto, 2005. *Flora iberica. Smilacaceae-Orchidaceae* [vol. XXI]. Real Jardín Botánico, CSIC. Madrid. 366 pàg.
- ALDASORO, Juan José & SÁEZ, Llorenç, 2005. *Ophrys*, pàg. 165-195. En: Aedo, Carlos & Herrero, A. [eds.]. *Flora iberica, Smilacaceae-Orchidaceae* [vol. XXI]. Real Jardín Botánico, CSIC. Madrid. 366 pàg.
- ARNOLD, Josep Enric, 1981. Notas para una revisión del género *Ophrys* L. (*Orchidaceae*) en Cataluña. *Collectanea Botanica*, 12(1): 5-61.
- ARNOLD, Josep Enric, 2009. Notes sobre el gènere *Ophrys* L. (*Orchidaceae*) a Catalunya i al País Valencià. *Acta Botanica Barcinonensis*, 52: 45-82.
- BOLÒS, Oriol de & VIGO, Josep, 2001. *Flora dels Països Catalans* [vol. 4]. Editorial Barcino. Barcelona. 750 pàg.

Figura 7. Dos peus d'*Ophrys montserratensis* Cadevall, fotografiats a Santa Cecília —*loco classico*— amb la part superior de la muntanya de Montserrat al fons [Fotografia: © Frederic Fosalba Julià, 8-V-2022].

- CADEVALL, Joan, 1904a. Una orquídea nova. *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 4: 60-61.
- CADEVALL, Joan, 1904b. Plantas citadas en Montserrat de existencia dudosa. *Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales*, 3: 60-63, 99-103, 201-207, 210-223 i 242-246. Saragossa.
- CADEVALL, Joan [amb la col·lab. de Pius Font Quer], 1933. *Flora de Catalunya. Enumeració y descripció de les plantes vasculares espontànies que fins avuy hi ha consegudes i de les més importants que s'hi cultiven* [vol. V]. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona. 454 pàg.
- DANESCH, Edeltraut & DANESCH, Othmar, 1972. *Orchideen Europas: Ophrys Hybriden*. Hallwag Verlag. Berna, Stuttgart. 268 pàg.
- DELFORGE, Pierre, 2002. *Guía de las orquídeas de España y Europa*. Lynx Edicions. Bellaterra. 592 pàg.
- GBIF, 2024. *The Global Biodiversity Information Facility*. Disponible a Internet: <https://www.gbif.org/what-is-gbif> [data de consulta: 10-III-2024].
- GOC, 2024. *Ophrys montserratensis* Cadevall. Web del Grup Orquidològic de Catalunya - ICHN. Disponible a Internet: <https://ophrys.cat/orquidies/ophrys-montserratensis/> [data de consulta: 10-III-2024].
- HERNÁNDEZ CARDONA, Àngel Manuel, 2018. *Joan Cadevall. Professor, botànic i geògraf*. Fundació Torre del Palau, Terrassa. 366 pàg.
- HERNÁNDEZ CARDONA, Àngel Manuel, 2022. L'abellera de Montserrat, una espècie postergada. *Vacarisses, balcó de Montserrat*, 642 (febrer): 44-47.
- IPNI, 2024. *International Plant Names Index*. The Royal Botanic Gardens Kew, Harvard University Herbaria & Libraries and Australian National Herbarium. Disponible a Internet: <http://www.ipni.org> [data de consulta: 10-III-2024].
- MARCET, Adeodat, 1904. Plantes recollides pels voltants de Santa Cecília. *Butlletí de la Institució Catalana de Ciències Naturals*: 53-56.
- MARCET, Adeodat, 1937-1949. Les orquídies de Montserrat. *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 37: 76-78.
- MARCET, Adeodat, 1952. Flora Montserratina (part). *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, 50: 299-379.
- MASSOT, Josep, 1979. *Els creadors del Montserrat modern. Cent anys al servei de la cultura catalana*. Biblioteca Serra d'Or, 23, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona. 285 pàg.
- NUET BADIA, Josep, 2011. *Atles d'orquídies de Catalunya*. Col·lecció Cavall Bernat, 67. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona. 191 pàg.
- NUET BADIA, Josep & PANAREDA, Josep M., 1993. *Flora de Montserrat* [vol. 3]. Biblioteca Abat Oliva, sèrie il-

- lustrada, 9. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona. 205 pàg.
- POWO, 2024. *Plants of the World Online*. The Royal Botanic Gardens Kew. Disponible a Internet: <https://powo.science.kew.org> [data de consulta: 10-III-2024].
- RACAB, 1905. Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona [vol. 2], 7 (enero 1905): 247.
- SERVETTAZ, Orietta; BINI MALECI, Laura & GRÜNANGER, Paolo, 1994. Labellum micromorphology in the *Ophrys bertolonii* aggregate and some related taxa (*Orchidaceae*). *Plant Systematics and Evolution*, 189: 123-131.
- SANZ GONEL, Hilari & NUET BADIA, Josep, 1995. *Guia de camp de les orquídiades de Catalunya*. Editorial Montblanc-Martín. Barcelona. 211 pàg.
- SOCHE, Rémy, 2022. Inventaire des Hybrides du genre *Ophrys* (*Orchidaceae*). Éditions Sococor, Saint-Martin-de-Londres, 278 pàg.
- TISON, Jean-Marc; JAUZEIN, Philippe & MICHAUD, Henri, 2014. *Flore de la France Méditerranéenne continentale*. Naturalia Publications, Turriers. 2078 pàg.
- TURLAND, Nicholas J.; WIERSEMA, John H.; BARRIE, Fred R.; GREUTER, Werner; HAWKSWORTH, David L.; HERENDEEN, Patrick S.; KNAPP, Sandra; KUSBER, Wolf-Henning; LI, De-Zhu, MARHOLD, Karol; MAY, Tom W.; MCNEILL, John; MONRO, Anna M.; PRADO, Jefferson; PRICE, Michelle J. & SMITH, Gideon F. [eds.], 2018. *International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants* (Shenzhen Code) adopted by the Nineteenth International Botanical Congress Shenzhen, China, July 2017. *Regnum Vegetabile*, 159. Koeltz Botanical Books. Glashütten. Disponible a Internet: <https://doi.org/10.12705/Code.2018> [data de consulta: 10-III-2024].
- VELA, Errol & TISON, Jean Marc, 2014. *Ophrys*, pàg.: 175-188. En: Tison, Jean-Marc & de Foucault, Bruno. *Flora Gallica. Flore de France*. Biotope éditions, Méze. XX + 1.196 pàg.
- VISIANI, Robert de, 1842. *Flora Dalmatica sive Enumeratio stirpium vascularium quas hactenus in Dalmatia lectas et sibi observatas descripsit digessit rariorumque iconibus illustravit* [vol. 1]. Apud Friedericum Hofmeister. Leipzig. 327 pàg. Disponible a Internet: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10230078?page=,1> [data de consulta: 10-III-2024].
- WFO, 2024. *World Flora Online*. Disponible a Internet: <http://www.worldfloraonline.org> [data de consulta: 10-III-2024].